

Ключевые слова: профессионально-педагогическое образование, педагогические учебные заведения, содержание образования, производственная педагогическая практика.

SUMMARY

Bugrii V. Professional teacher education in Sumy region (the second half of the 40-ies – 50-ies of the XX century).

The purpose of this article is to analyze vocational teacher education in Sumy region in the second half of the 40-ies – 50-ies of the XXth century.

Method: analysis, synthesis, comparison, generalization.

Results: the system of pedagogical educational establishments of Sumy region is characterized, the content of educational process in them is clarified.

Practical value: the possibilities of creative use of the experience of professional-pedagogical establishments of Ukraine at the present stage are revealed.

Conclusions and prospects for further research: the study found out that the restoration of educational institutions in Sumy region after the liberation from Nazi occupation began in 1943. In the Sumy region the system of professional pedagogical education consisted of Sumy Pedagogical Institute, Glukhiv, Konotop, Lebedyn teachers Institutes, Putyvl Pedagogical College. In 50-ies of the XXth century there was a reform of professional teacher education in the USSR, which also touched the educational institutions of Sumy region. In particular, ceased to exist Konotop Teachers Institute (it joined Glukhiv Pedagogical Institute), instead of Lebedyn Teachers Institute began the activities Lebedyn Pedagogical College. First post-war years were characterized by a constant increase in terms of recruitment of students and the lack of competition for teacher training programs.

It is stressed that educational process in professional-pedagogical educational institutions of the Sumy region was based on a stable schedule. Subjects were taught according to the work programs discussed in the departments and approved by teaching departments. A negative impact on the content of the educational process in professional-pedagogical educational institutions of Sumy region had a common socio-political situation that prevailed in the USSR during the 40–50-ies of the XXth century, Great importance was given to the conduct of teaching practice. It was preceded by careful preparation and deep analysis of the results.

Further study is required for the issues of organization of educational process (forms, methods, means) in the pedagogical educational establishments of Sumy region during the studied period.

Key words: professional pedagogical education, pedagogical educational establishments, content of education, pedagogical practice.

УДК 37 (477(09+821.161.2(07)(09)))

Л. І. Йовенко

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ДУХОВНИЙ ПОДВИГ ОСОБИСТОСТІ В ПОЕМІ Т. ШЕВЧЕНКА «НЕОФІТИ» ТА ЙОГО ТРАКТУВАННЯ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

У статті на основі аналізу поеми «Неофіти» Тараса Григоровича Шевченка, а також шкільних підручників радянського періоду, здійснено характеристику образів героїв художнього твору, з'ясовано їх трактування в історії літературної освіти означеної доби. Встановлено, що характерною рисою Шевченкового героя є здатність до подвигу, висока піднесеність переживань. Зроблено висновок, що головні персонажі поеми, які є уособленням духовного визволення особистості,

отримали в критичних статтях радянських літературознавців інтерпретацію, яка слугувала цілям СРСР і виховувала людину «нового» типу – атеїста, здатного на героїчну дію заради інтересів держави. Визначено, що подальшої розробки потребує висвітлення образів народних героїв у поемі Т. Шевченка «Гайдамаки» та їх трактування в шкільних підручниках радянської доби.

Ключові слова: *герой, героїзм, подвиг, історія літературної освіти, шкільні підручники, українська література, духовний світ особистості, літературознавство.*

Постановка проблеми. Світ художніх образів Кобзаря виведено, спираючись на духовну матрицю, де фольклорні ремінісценції виконували роль морального підмурівку високодуховного накреслення Батьківщини, в якому традиційно непорушними залишаються лише окремі християнські й загальнонародні принципи. Переважну ж частину змістового навантаження творчого доробку Т. Шевченка становить проект соціальних реалій і майбуття, що втілює перехід його переконань із духовної площини до царини соціальної дійсності. Завдячуючи фольклорній пам'яті, митець став виразником національних цінностей у сфері художнього мислення як свідомо своєї діяльності й переконань творча особистість.

Доробок Кобзаря отримав спотворену, тенденційну інтерпретацію у шкільних підручниках з української літератури радянського періоду, що зумовлювалося пануванням тоталітарної ідеології, матеріалістична філософія якої нівелювала духовний світ особистості.

Аналіз актуальних досліджень. У шкільному підручнику «Історії рускої літератури від найдавніших часів по нинішній день» Й. Застирця (1902 р.) подаються бібліографічні відомості про Т. Шевченка, згадуються лише окремі твори Кобзаря, які названо «жемчугами нашої словесності» («Гайдамаки», «Наймичка», «Неофіти», «Гамалія», «Перебендя», «Назар Стодоля», «Слепая», «Безталанний», «Художник») [3, 38].

Якнайвище оцінювання отримала духовна спадщина Т. Шевченка у підручнику «Історія українського письменства» С. Єфремова (1911 р.). Подаючи матеріал про функціонування осередку талановитої київської творчої молоді 40-х рр. ХІХ ст., учений пише: «1845 року з'явився колишній кріпак Шевченко з ореолом величезного поетичного таланту, з кипучими планами роботи на користь рідного народу, з вогневими піснями про минулу й сучасну його долю та голосним протестом проти всякої кривди» [3, 268]. Автор тлумачить діяльність Кобзаря як новий етап в історії національної свідомості та громадського руху в Україні, як подію, що мала надзвичайний вплив на сучасників. Яке враження на громаду здійснила творчість Т. Шевченка, проілюстровано в підручнику словами П. Куліша: «Спів цей був для неї (молоді) воістину гуком воскреслої труби архангела. Коли говорене коли-небудь по правді, що серце ожило, що очі загорілись, що над чолом у чоловіка засвітився полум'яний язик, то це було тоді в Києві» [3, 268].

«Хрестоматія нової української літератури» М. Грунського (1919 р.) вміщує бібліографічну довідку про Кобзаря, а про його доробок зазначається: «Ищеть свѣтлыхъ сторонъ Ш. въ жизни дорогой для него Украины, находитъ это въ прошлом, когда была воля, свобода. Впрочемъ, и въ этомъ прошломъ онъ вскорѣ разочаровывается...» [2, 29]. Привертає увагу висока оцінка таланту митця: «...у Тараса Шевченка есть та нагая красота выраженія народной поэзіи, которая развѣ только искрами блистаетъ въ великихъ поэтахъ, художникахъ, каковы Пушкинъ и Мицкевичъ, и которая на каждой страницѣ «Кобзаря» поразитъ васъ у Шевченка... Шевченко еще ничего условного не боится; нужны ему младенческій лепетъ, народный юморъ, страстное воркованье; онъ ни перед чем не остановится, и все жто выйдетъ у него свѣжо, могуче, наивно, страстно, или жарко, как самое дѣло... Да! Шевченко – послѣдній кобзарь и первый великій поэтъ новой великой литературы славянскаго міра» [2, 31].

Авторами критичних статей у підручниках з української літератури 30-х – 80-х рр. ХХ ст., які присвячувалися творчості Т. Шевченка, були В. Бородін, П. Волинський, С. Єфремов, Г. Пільгук та ін.

Вплив тоталітарної системи на художню літературу досліджували І. Голомшток, П. Білоус, Г. Ващенко, Є. Васильєв, А. Іщук та ін.

Образи героїв у творчості Т. Шевченка аналізували В. Барка, А. Бондаренко, Т. Гончарук, І. Дзюба, Д. Донцов, Д. Козій, Є. Маланюк, І. Мойсеїв, О. Кульчицький, Н. Сивачук та інші.

Мета статті – охарактеризувати образи героїв у поемі Т. Шевченка «Неофіти» та простежити їх трактування у шкільних підручниках радянської доби.

Під час підготовки статті було застосовано теоретичні **методи** дослідження: аналіз художнього твору «Неофіти» Т. Шевченка, філологічних, літературознавчих джерел із теми наукової розвідки; аналіз шкільних підручників радянського періоду; порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Герой творчості Т. Шевченка виявляється в різних характерах, постає в різних життєвих ситуаціях, але втілюється в єдиній духовній структурі. Літературознавці виділяють три жіночих різновиди Шевченкової людини (наймичка Ганна з повісті «Наймичка», Алкідова мати з «Неофітів», безіменна Відьма з поеми «Відьма») та три чоловічих (безіменний Варнак із поеми «Варнак», лицар-хлібороб, якого уособлюють батько-хуторянин та його приймак Степан із поеми «Невольник», і Прометей) [5, 39].

Характерною рисою Шевченкового героя є перевага в ньому емоційності, що виявляється в довготривалій насназі почуттів. Така висока піднесеність переживань, що зосереджує емоційність найвищого ґатунку, є принциповою в розумінні людини Кобзаря. «Шевченківська людина відзначається здатністю до подвигу й вольовою спрямованістю на

здійснювання етичних цінностей. Цю здатність зберігає вона, незважаючи на трагічні колізії, які випадають на її долю», – зазначає Д. Козій [5, 40].

Велич почувань, трагізм материнської любові яскраво втілено в образі матері Алкіда з поеми «Неофіти». У творі розгортається таїнство взаємозв'язку між духовною свободою і Творцем як її першоджерелом. Після зображення Коліївщини, як кари й помсти, що, на превеликий жаль, мало місце в історії, провідництва під час духовного визволення набувають деміурги невмирущої перемоги – неофіти. Вони, подібно до героїв Г. Сковороди, є великими праведниками, воїнами з гострими мечами, які покликані встановити справедливість навіки-віків. Вищі праведники, уславляючи Господа, знищують всю кривду, покарають усіх катів і звільняють рід людський від усіляких утисків і зла.

Прославлення подвигу в ім'я Христа звучить у «Неофітах» з надзвичайною силою. Зміст твору передає пророцтво Ісаї про прихід Ісуса Христа як здійснення найвищої милості Божої. У заспіві поеми прославляється Господній син, який терпів велику муку:

Що він зробив їм, той святий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії.
Що Він зробив їм? І за що
Його, святого, мордували,
Во узи кували;
І главу Його честную
Терном увінчали? [8, 245].

Пророче передчуття гонінь і переслідувань прихильників християнської віри в радянській Україні Т. Шевченко показав через страждання відданих Церкві. Герой поеми – Алкід, якого вислано на каторгу. Його розшукує мати, йдучи в Сибір. Автор свідомо робить помилку («Ідеш шукать його в Сибір чи тее в...Скифію...» [8, 250], що являє собою роздуми Кобзаря над долею багатьох українців. Поема наскрізь пройнята християнським духом, оскільки її герой зазнає мучинецьких страждань, бо приймає вчення Творця.

Про таких апостольських спадкоємців виголошено:
Христові воїни святіє!
І без огня, і без ножа
Стратегі Божії воспрянуть.
І тьми, і тисячі поганих
Перед святими побіжать.
Молітись, братія!
Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,

Молились радостно. Хвала!
Хвала вам, душі молодіє!
Хвала вам лицарі святії!
Вовіки-віки похвала! [8, 255].

Піднесене сприйняття волі як особистої, громадянської та національної незалежності зумовлює зміст творчості Великого Кобзаря. Впевненість у святості й незнищенності волі визначає й Шевченківську перспективу українського майбуття. Поет підносить духовний подвиг неофітів, а також матері Алкіда, яка після смерті сина понесла слово Ісуса Христа людям. Образ матері є глибоко символічним, оскільки уособлює горе, долю й призначення України. Вона прозирає від тієї ідеї, яку сповідував її син, і сама продовжує духовний подвиг віри через страждання і смерть.

Великий Кобзар не тільки уславлює головних персонажів поеми, зображує, як поширюється вчення Господнє між людьми, а й заповідає християнську правду майбутній Україні.

Жінка бачить жахливу картину смерті власної дитини, тіло якої, до того ж, підкидають на корм рибам, і падає бездихання. Творець надає їй сили, спасає від відчаю й надихає на духовне подвижництво нести слово Боже в народ. Образ безіменної матері Алкіда персоніфікує тисячі українських матерів, які, аби перемогти приреченість, спрямовують волю на подвиг.

Ідеологи тоталітарного режиму вчасно досягнули педагогічний потенціал творчого доробку Т. Шевченка, який набув у шкільних підручниках радянської доби викривленого трактування, а також активно використовувався в пропагандистській роботі. На думку В. Барки, «...радянські теоретики зліпили з бронзи вид Шевченка, невластивий поетові і далекий від нього» [1, 6]. Таким чином, справжній образ віщуна, мученика, героя, борця за народну правду й волю було перекручено, а кожний, хто наважувався це заперечити, зазнавав переслідувань.

Розглянемо, яку інтерпретацію отримали головні персонажі поеми Т. Шевченка «Неофіти». Так, у підручнику з історії української літератури С. Єфремова, за яким навчалися учні й студенти у період українізації, знаходимо неупереджене роз'яснення творчості Кобзаря та його героїв. У книзі підкреслюється духовна краса всепрощення образів Т. Шевченка, яке вчений розкриває через картину пророкування Неронові про останні хвилини його життя:

Припливуть
І прилетять зо всього світа
Святії мученики – діти
Святої волі; круг одра,
Круг смертного твого предстануть
В кайданах і... т е б е п р о с т я т ь [3, 377].

Ця риса, на думку літературознавця, відображає крайню велич духу особистості, «до якої мало хто може піднятися» [3, 377].

Відверто сфальсифікованого трактування набув цей програмовий твір Кобзаря в підручниках 30-х – 80-х рр. ХХ ст. років. Поема, де пропагується Євангеліївське вчення й віра в Бога як зброя проти ворогів, проголошується радянськими літературознавцями пропагуванням атеїзму (!).

Кобзар своєю поемою із вражаючим ясновидством показав тортури віруючих в Україні, подібні до тих мук, які витерпіли перші християни, переслідувані імператором Нероном. Провидництво митця вражає, бо сповнилося під час переслідування християн у тоталітарну добу (винищення автокефальної Церкви, страта єпископів, священників і сотні тисяч прихожан, руйнування храмів, церков, каплиць, перетворення їх на клуби, музеї, склади, терористичні дії проти католицької Церкви в Західній Україні, заборона проводити службу, друкувати Біблію українською мовою та ін.).

У критичних статтях шкільних підручників за загальною редакцією О. Білецького (видання 1943–1985 рр.), які присвячувалися поемі «Неофіти», сюжет твору названо «забороненим», прихованим під іншим сюжетом [6, 152]. Шляхетний духовний подвиг головних героїв трактується як розправа Миколи І з революціонерами. «Деякі місця її можна було прикласти до декабристів», – зазначено в навчальній книзі [6, 152]. Неофітів названо «провісниками нової соціальної правди», а сам Алкід символізує перемогу над царизмом, яку «здобудуть неофіти з мечами в руках» [6, 152].

У підручнику з української літератури для 8-го класу за загальною редакцією М. Гриця (1988 р.), у ході розкриття одного з планів художнього зображення поеми «Неофіти», зазначається, що поет нібито проводить паралелізм з історичними подіями Стародавнього Рима. На думку укладачів підручника, така подібність є повчальною, сповненою глибокого змісту аналогією «до суспільно-політичних процесів, що відбуваються в іншу історичну добу – в царській Росії часів Миколи І та Олександра ІІ, періоду піднесення й загострення в країні революційно-визвольної боротьби» [7, 167].

Головних героїв поеми – Алкіда, його матір, неофітів – названо героями умовними, такими, «що уособлюють певні принципи й ідеї» [7, 167]. Релігійний сюжет «Неофітів» трактується як новий період розвитку самосвідомості особи в історії становлення людської духовності. «Шевченко, абстрагуючись від релігійного змісту християнства, вивів неофітів як «дітей святої волі», провісників нової соціальної правди, поборників свободи, за яку вони готові піти на смерть», – ідеться в підручнику [7, 167]. «Високі етичні ідеали» неофітів, мовляв, змушують Алкіда, який до цього проводив час у розвагах та оргіях, «шукати нової соціальної правди» [7, 168].

Образ Алкіда названо в книзі одним із найкращих позитивних героїв поезії Т. Шевченка, бо «уособлює ідею революційної самопожертви в боротьбі за поширення ідей «святої волі», добра і правди. Таку самопожертву, яка викликала в нього найглибшу пошану, Шевченко бачив у постатях декабристів та інших революційних борців проти самодержавства» [7, 168].

Мати Алкіда інтерпретується як месниця, уособлення «громадянського прозріння жінки, яка колись вірила старим «ідолам» і «кумирам» й зневірилася в них. Це одна з найбільш вражаючих позитивних героїнь поезії Шевченка останніх років його життя» [7, 168]. Окрім цього, образ матері, на думку радянських літературних критиків, віддзеркалює розповіді про дружин декабристів, які нібито чув Т. Шевченко в Нижньому Новгороді незадовго до написання «Неофітів». Автори аргументують свою тезу так: «У своєму щоденнику поет називає «богатирською темою» розповіді про те, як дружина декабриста розшукала свого чоловіка на каторзі, а саму жінку називає «святою героїнею» [6, 152].

Образ матері в «Неофітах», на думку авторів підручника, набув нових рис і символізує жінку, «яка після страти сина-революціонера стала продовжувати його святу справу» [6, 153]. Отже, в головних героях поеми вбачалася стійкість і непохитність діячів революційного руху, героїзмом яких нібито захоплювався Кобзар.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, твір, написаний на злеті Шевченкового генія, у якому змальовано найвищий вчинок на землі в ім'я Ісуса Христа, радянська літературознавча наука трактувала як розуміння революційної природи суспільно-політичної ситуації в Росії, художнє осмислення процесів історичного розвитку, заперечення релігійних поглядів загалом, а в її героях убачала персоніфікацію ідеї самопожертви в ім'я боротьби із самодержавством. Духовний подвиг особистості Кобзаря отримав інтерпретацію, яка слугувала цілям СРСР і виховувала людину «нового» типу – атеїста, здатного на героїчну дію заради інтересів держави.

Подальшої розробки потребує висвітлення образів народних героїв у поемі Т. Шевченка «Гайдамаки» та їх інтерпретація в шкільних підручниках радянської доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка. – Нью-Йорк : Вид-во : ПРОЛОГ, 1961. – 289 с.
2. Грунскій Н. К. Хрестоматия новой украинской литературы / Н. К. Грунскій. – Київ, 1919. – 136 с.
3. Єфремов С. Історія українського письменства /за ред. М. К. Наєнка / Сергій Єфремов. – Київ, 1995. – 538 с.
4. Застирець Й. Історія рускої літератури від найдавніших часів по нинішній день / Й. Застирець. – Львів, 1902. – 73 с.
5. Козій Д. Глибинний етос / Д. Козій. – Торонто, 1984. – 494 с.

6. Українська література : Підручник для 8 класу / за заг. ред. акад. О. І. Білецького. – Київ : «Радянська школа», 1979. – 208 с.

7. Українська література : підручник для 8 класу / за ред. проф. М. С. Грицяя. – Київ : «Радянська школа», 1988. – 208 с.

8. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. [Електронна ресурс] / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 2: Поезія 1847 – 1861. – 784 с. – Режим доступу :

<http://litopys.org.ua/shevchenko/shev.htm>.

РЕЗЮМЕ

Йовенко Л. І. Духовний подвиг личности в поэме Т. Шевченко «Неофиты» и его трактовка в школьных учебниках советского периода.

В статье на основе анализа поэмы «Неофиты» Тараса Григорьевича Шевченко, а также школьных учебников советского периода, дана характеристика образов героев в поэме «Неофиты», рассмотрена их трактовка в истории литературного образования указанной эпохи. Установлено, что характерной чертой Шевченковского героя есть склонность к подвигу, высокая концентрация чувств. Сделаны выводы о том, что главные персонажи поэмы, в которых воплощено духовное освобождение личности, советскими литературоведами интерпретированы в критических статьях таким образом, чтобы служить целям СССР и воспитывать человека «нового» типа – атеиста, способного на героический поступок ради интересов государства. Определено, что дальнейшей разработки требует освещение образов народных героев в поэме Т. Шевченко «Гайдамаки» и их интерпретация в школьных учебниках советской эпохи.

Ключевые слова: герой, героизм, подвиг, история литературного образования, школьные учебники, украинская литература, духовным мир личности, литературоведение.

SUMMARY

Iovenko L. I. Spiritual deed of the personality in Shevchenko's poem "Neophyte" and its interpretation in the Soviet textbooks.

The author of the article on the basis of analysis of the poem "Neophyte" by Taras Shevchenko and Soviet textbooks, characterized the images of the heroes in the poem "Neophyte" and clarified their interpretation in history of literary education of designated days.

We revealed that the main Shevchenko's hero's feature is the ability to deed, high elevation of feelings that focuses the emotionality of the highest quality and all that was fundamental in understanding of real Kobzar's human been. It was shown that in the hero images of the poem "Neophyte" we can see the mystery of the relationship between the spiritual freedom of the individual and the Creator as its primary source, and the glorification of heroism performed in the name of Christ. We showed that the poet exalted spiritual feat of neophytes and Alkid's nameless mother that after the death of her son carried the word of Christ to people. The image of the mother is deeply symbolic because it embodied grief, purpose and destiny of Ukraine. It was noted that Great Kobzar emphasized not only main characters of the poem and depicted how the teachings of the Lord spread between people, but also bequeathed the Christian truth to Ukraine.

It was established that the ideologists of the totalitarian regime understood the pedagogical potential of Taras Shevchenko's works and that is why in Soviet textbooks all was shown in distorted and not real interpretation and all that was actively used for propaganda. The conclusion was made: the creative heritage of the poet was distorted and got tendentious interpretation in Ukrainian literature textbooks of Soviet era. The domination of totalitarian ideologies did all that possible. Materialist philosophy leveled the

spiritual world of the individual and main characters of the poem (the embodiment of spiritual liberation of the individual) received in critical articles of Soviet literators interpretation that served the aims of the USSR and that help to train the “new” man type – an atheist, that can do any heroic action if the state will need it from a man.

The author determined that further analysis should be prolonged on images of national heroes in Shevchenko’s poem “Haydamaky” and their interpretation in Soviet school textbooks.

Key words: *hero, heroism, deed, history of literary education, school textbooks, Ukrainian literature, spiritual world of the individual, literature criticism.*